

ВЕСНА ДИМОВСКА
Филозофски факултет
Скопје

УДК 886.6.09 Прличев : 930.85 (38)

ОДНОСОТ НА ПРЛИЧЕВ КОН ГРЧКАТА КУЛТУРА

Дали можеше да се случи еден бурен темперамент, немирен дух и силна личност, а пред сè – талент каков што беше Григор Прличев, да ни остави во наследство „само“ стихови достојни за восхит? Дали можеше трновитиот животен пат, лична драма и истрајната борба за национално осознавање и будење на македонскиот народ да не остават траги на хартија? Се разбира, не. Напротив, Прличев ни остава и редови кои предизвикуваат недоумица, кои отвораат простор за размислување. Тоа се записите од неговата архива во Охрид, од кои поголем дел се пишувани на грчки јазик и датираат од шеесетите и половината на седумдесетите години на XIX век¹, додека ракописите пишувани на охридски дијалект се подоцнежни. Овој дел од библиотеката на Прличев претставува ново обележје на овој истакнат преродбеник и просветител, како критичар и полемист. Претставува, се чини и изненадување, но не е ли тоа само импресија на прв поглед? Зошто? Вистина е дека тој ни е познат како голем вљубеник во грчката литература², познат ни е како совршен зналец на старогрчкиот и на катаревсот, како млад ентузијаст – романтичар кој стапнувајќи прв пат на грчка земја ја целива и ѝ испева стихови. За ова се заслужни пред сè долговековното грчко влијание на овие простори, хеленизаторската политика и пропаганда на младогрчкото кралство, неговото класично образование, но и Рангавис и литературните кругови во Атина³. Но вистина е и тоа дека овде почнува конфликтот со истата таа средина. Се чини дека првото големо разочарување доаѓа во моментот на големиот триумф, кога нашиот романтичар – класицист станува *poeta laureatus*. Овде

¹ Кирил Камилев во статијата „Григор Прличев како критичар на грчката историја“ во списанието „Современост“ бр. 10–11, Скопје 1955, стр. 904, вели дека грчкиот текст е преведен од Проф. Д-р. М. Петрушевски, но овој превод не е публикуван.

² Самиот Прличев во својата „Автобиографија“ и на едно место вели: „Не љубев ништо на светот освен Омира и мајка Богородица...“

³ Елена Зографска, *Односот на македонските преродбеници кон старогрчката литература*, „Жива Антика“ год. XXVIII, Скопје 1978, стр. 246.

веќе го воочува диференцираниот однос кон Прличев – поет и Прличев – Македонец. За други вакви моменти кои пресудно ќе влијаат на неговото национално чувство не известува во својата „Автобиографија“. Но има и моменти кои ги премолчува или сосема накратко ги спомнува⁴.

По конечната одлука да ја напушти Атина и да се посвети на просветителска дејност, започнува неговата драма. Обземен од утопијската идеја за пансловенски јазик, се обидува да преведува и пишува поезија на овој словенски „есперанто“⁵, но доживува потполн неуспех. Длабоката криза поради неможноста да се оствари како поет на својот мајчин јазик, миговите на резигнираност – се атмосфера во која ја пишува својата критика на грчкото законодавство, историографија, драма, говорништво и философија. Спротивставувајќи и се на младо – грчката буржоазија и на нејзиниот омаловажувачки однос кон се што не е грчко, посегнува и по такво оружје како што е негирање на се што е грчко, па дури и на вредностите на славната традиција. Тоа го чини напати наивно, неуверливо, напати противречејќи си самиот себе си, но настојчиво, неумоливо, со верба дека неговите возвишени идеали и цели го оправдуваат и ова средство.

Започнувајќи го својот оглед за потеклото на грчката култура тој се фаќа во костец со застапниците на „мегало – идејата“, па вели: „Да се гордееш со својата историја, гордоста не ти дава право да им го оспоруваш на другите народи тоа истото“. Веднаш потоа се обидува да им го одземе на младо – грците нивниот најсилен аргумент – нивното минато и потекло.

И каков парадокс: лавроносецот и таканречениот „втор Хомер“⁶, со право или не⁷, ја започнува својата битка со старогрчката литература токму со критиката на Хомер. Пред се изразува сомнение дека „Илијадата“ и „Одисејата“ се епови од еден ист автор, повикувајќи се на „длабоките умови“ под кои веројатно ги подразбира застапниците на таканречените аналитички теории, поточно на теоријата за поединечни, самостојни песни, кога станува збор за „Илијадата“, додека „Одисејата“ како и компилационистите ја смета за збир на поединечни песни и митови, прогласувајќи го Хомера за химерична личност. Сепак на крајот од овој пасус не може а да не

⁴ Истото, стр. 244–245

⁵ Драги Стефанија, *Прличевиот панславизам*, Охрид 1988.

⁶ Анте Стамаќ, *Проникнатост во комплексот Хомер – Прличев*, зборник на трудови „Животот и делото на Григор С. Прличев“, Скопје 1986, стр. 55–56.

⁷ Михаил Д. Петрушевски, *Прличев и Хомер*, Прилози на МАНУ I, 2, Скопје 1970, стр. 25–26.

констатира: „Туку и покрај сето тоа „Илијадата“ е чудесна поема за Грците.“

Уште построг е во своите забелешки кои се однесуваат на класичните трагичари. Ајсхила го карактеризира како „скептик, кој умее да биде многузвучен, но е нејасен, мрачен и помпезен“. Еврипида го обвинува за дидактизам, докторско попување и за неговото влијание врз публиката и ни младината. Оди уште подалеку нарекувајќи го „опширен до бескрајност“ и „фриволен“, за да заклучи не без презир: „Еврипид е сличен на „Учените жени“ на Молиер“. Ироничен, строг и дури саркастичен во овие оценки, сепак кога говори за Софокле е нешто пообјективен и поблаг. Издвојувајќи го како најдобар од старите грчки поети и како извонреден трагичар, ни овде Прличев не отстапува од својата неблагодарна и тешка задача, та се труди да пронајде недостатоци во одделни негови дела. Овде прави и некои екскурси и споредби со Шекспир, кои нам ни се нејасни веројатно заради недовршеноста на текстот, кој бил замислен како тези кои требало да бидат дообработени.

Во судет за Аристофан „мајстор на грчката класична комика“ како што вели самиот, Прличев не може да ја сокрие својата наклоност и почитување. Си дозволува да направи опширен теоретски увод и да ја истакне „специфичноста на задачите на комедијата“ и да укаже на значењето и влијанието на големиот комедиограф. Но во служба на својата цел изразува загриженост за опасноста по моралот и воспитувањето на младите поколонија, од „безцензурираниот, прост и дури порнографски јазик“ на Аристофан, што е сигурно силен аргумент пред традиционално патријархалната публика на која и се обраќа.

Опширен увод прави и во своите белешки за говорништвото на класична Грција. Со оглед на времето и условите во кои живее, изненадува дијалектичкото мајсторство на нашиот преродбеник, кој зборувајќи за условеноста на развојот на културата од општествено – историските прилики, констатира дека атинската демократија овозможила појава на генијални умови, но замирањето на демократијата смета дека нужно води кон стагнација и „дегенерација по сите закони на историја“. Враќајќи се на атинското говорништво, го карактеризира Исократ како површен софист, кој многу држи до формата и како схоластиците „се служи со антитези и само со антитези“. Понатаму го обвинува дека педантно се грижи за тоа двата члена на антитезата да бидат еднаквосложни, но затоа вели дека е студен и неспособен да го трогне слушателот. Компарацијата на Исократ и „најславниот, прочуениот Демостен“ ја прави во полза на вториот. Демостена Прличев го цени како недостижен оратор, со надчовечка трудољубивост. Но се чини дека на нашиот критичар особено

му оставил впечаток фактот што Демостен по мајка бил Скит, а само по татко Грк.

Особено жесток е Прличев кога говори за класичните историографи, пред се за Херодот. Кикерон сигурно многу би му забележал за констатацијата дека Херодот не го заслужува името „татко на историјата“. За него Прличев вели: „Херодот пишува приказни, оставајќи го на заден план и заборавајќи го најважното—вистината. Така навистина ја задоволува грчката грандоманија...“ На моменти нашиот критичар е многу прецизен и конкретно ги наведува нелогичните или противречни тврдења на големиот историчар. За волја на вистината многумина ја истакнувале Херодотовата политичка тенденциозност, пристраност, го обвинувале за лековерност и необјективност. Сосема поинаку е настроен кон Плутарх и кон Тукидид. Животописите на Плутарх ги смета за полезни и бескомпромисни дела, додека за Тукидид пишува дека е праведен и умен, „човек кој ја бара вистината“, но му приговара дека е нејасен. За „Спомените на Сократ“ на Ксенофонт наоѓа дека се издржана, длабока и јасна творба, додека има сосема негативно мислење за описот на походот на Кир. За некои од неговите забелешки мораме да признаеме дека се наместо; на пример кога го потенцира неговиот јасен и лесен израз или кога тврди дека понекогаш претерува и ги предимензионира настаните. За Дионисиј од Халикарнас, Ѓорѓи Киселинов⁸ вели дека никој повеќе од него не му дал на Прличев аргументи да удри по шовинизмот на грчката буржоазија. Самиот Прличев пишува: „Тој е софист, површен... настојува себично на се што е славно да му даде грчко потекло. Како што тврдат смешно и денешните дека и самиот Наполеон I бил Грк и дека цела Турција била грчка“. Зарем можеме овде да му одречеме умешност?

По овие коментари Прличев се впушта во битка со грчката философија. Извонредно познавајќи ја (во младоста особено ја почитувал) не успева да ја сокрие необјективноста, тенденциозноста и неискреноста (како впрочем и кога стануваше збор за литературата). Заmrсениот увод кој ги обработува условите, времето, влијанијата и сите фактори кои довеле до создавање на Питагоровиот философски ситем, треба да доведе до заклучок дека не сите поставки на грчката философија се оригинални, туку дека таа има свој извор во источните философски учења. Сосема се куси забелешките за главните претставници на философските школи. Дали заради недовршеноста на ракописот или заради недостаток на аргументи?

⁸ во неговата студија *Нов лик на Григор Прличев* (Врз основа на податоците од архивата на Прличев), за прв пат објавена во книгата на Д-р Стојан Ристески *Григор Прличев – нови страници*, Охрид 1989, стр. 103.

За крај, наместо заклучок ќе ги цитираме зборовите на К. Топалов⁹, кој во стил на бугарската политика и однос кон македонската култура воопшто, не пропушта можност да го претстави родениот Охриданин како бугарски просветител, но сепак правилно ја оценил неговата мотивираност за вакви неумерени критики, па вели: „И ако понекогаш во својот занес доаѓа до погрешни тези, причината за тоа треба да ја бараме не во некаков активен антигрцизам, но во силата на неговиот патриотизам, во условите во кои тече неговата борба.“

SUMMARY

Vesna DIMOVSKA: PRILICHEV'S RELATION TOWARDS THE GREEK CULTURE

The materials in the Grigor Prlichev archives, most of which were written in Greek and found in Ohrid, depict an unknown side in the personality of this eminent educator and leader of the struggle of the Macedonian intelligentsia against the politics and the influence of the Greek Phanariots and the Istanbul Patriarchate. The manuscripts are proof of the broad literacy and culture of the great poet, who appears here as a critic and polemist. Opposing the young Greek-bourgeoisie and its belittling attitudes towards everything that was not Greek, he began to deny everything that is Greek, including all the values of the glorious tradition.

⁹ Кирил Топалов, *Григор Прличев – живот и дело* София 1982, стр. 182.